

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ВАРЕНИЧЕНКО АНАСТАСІЯ БОРИСІВНА

УДК 378.091.212:3733]:373.3.015.31:502(043.5)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Молодиченко Наталія Алімджанівна,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
доцент кафедри іноземних мов.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Біда Олена Анатоліївна,
Закарпатсько угорський інститут ім. Ференца
Ракоці ІІ,
завідувачка кафедри педагогіки і психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Люленко Світлана Олександрівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
доцент кафедри біології та методики її навчання.

Захист відбудеться «30» червня 2020 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розіслано «30» травня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Совгіра

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема навколишнього середовища є надзвичайно актуальною і привертає до себе все більше уваги, адже усвідомлення значення довкілля та його проблем, реальних і потенційних, складає істотну частину стійкої та високої якості життя кожної людини, усього суспільства та нації в цілому. Наразі екологічні проблеми – це результат довготривалого дисгармонійного розвитку соціальних і економічних процесів як в окремих країнах і регіонах, так і світової цивілізації. В історії розвитку людського суспільства склалися уявлення про невичерпність природних багатств, а прагнення пристосувати природу до економічних потреб і споживацьке ставлення до природних ресурсів призвели не тільки до відчуження людини від природи й екологічної кризи, а й до кризи культури.

Тому відповіді на екологічні проблеми слід шукати в сфері культури, оскільки в її основі лежать загальнолюдські цінності. Екологічна культура стає необхідною умовою подолання негативних наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище і є регулятором відносин у системі «людина – довкілля».

Одним із необхідних механізмів цього процесу визнано екологічну освіту. В Україні для здійснення екологічної освіти є відповідна правова й нормативна база, зокрема: Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», Концепція екологічної освіти України тощо, у яких окреслюються умови модернізації системи вищої освіти – взаємозв'язок академічних знань і практичних умінь, розвиток багаторівневої системи підготовки вчителя, варіативності й модульності освітніх програм, указується на обов'язковість викладання екологічних знань у всіх закладах дошкільної, середньої та вищої освіти. Ці законодавчі акти стали ключовими в розвитку неперервної екологічної освіти в Україні, оскільки були визначені її концептуальні положення, цілі, зміст і методи.

Екологічній освіті приділяється все більше уваги у вітчизняній (О. Біда, Н. Борисенко, Т. Грітченко, О. Грошовенко, Н. Казанішена, Т. Кучай, І. Малишевська, В. Мелаш, Т. Мірошніченко, В. Молодиченко, В. Танська, Ю. Шишкіна), та зарубіжній літературі: Д. Артур (D. Arthur), А. Біанкі (A. Bianchi), Р. Бут (R. Booth), К. Браун (K. Brown), М. Коен (M. Cohen), В. Купер (V. Cooper), Дж. Діллон (J. Dillon), Е. Форе (E. Faure), А. Фокс (A. Fox), Б. Гріффін (B. Griffin), М. Хелі (M. Healey), С. Лотт (S. Lott), Дж. Ловелок (J. Lovelock), Р. Мадер (R. Mader), Дж. Міллер (J. Miller), М. Морріс (M. Morris), К. Малліно (C. Mullineaux), Т. Рюк (T. Puk), К. Робертсон (C. Robertson), У. Скотт (W. Scott), Дж. Сміт (J. Smyth), Б. Вілбер (B. Wilber).

Дослідники визначають особливості відносин між суспільством і природою, аналізують сучасну екологічну ситуацію, пропонують шляхи подолання екологічної кризи, висвітлюють проблеми формування особистості, яка володіє екологічним світоглядом і культурою. Зарубіжні й вітчизняні вчені обстоюють думку, що людина, яка здатна вирішувати сучасні глобальні проблеми, повинна мати високий рівень екологічної культури, формування якої є стратегічним завданням кожної цивілізованої держави.

Проблеми формування екологічної культури в початковій ланці

загальноосвітньої школи, розвиток емоційної сфери та практичних навичок в екологічній діяльності, формування моральних цінностей розкриваються в дослідженнях науковців (О. Борзик, А. Войтович, Т. Голінська, О. Грошовенко, О. Деркач, Т. Дорошенко, П. Дячук, Р. Жигайлова, Т. Завгородня, Л. Загородня, І. Зверев, Г. Зозуля, В. Іщук, Л. Крамар, Г. Кремечек, О. Крюкова, Л. Левко, Н. Матвеева, О. Мітрясова, Н. Ніколенко, М. Петрик, Л. Пономаренко, Н. Пустовіт, Л. Салеева, О. Свистак-Яроцька, І. Суравегіна, О. Федій, О. Химинець, М. Хроленко, В. Червонецький, О. Шевчук, А. Шумілова та ін.). Учені відзначають недостатність знань школярів з екології, слабкий розвиток творчого мислення, необхідного для розв'язання нестандартних екологічних завдань. Причина такої ситуації – недостатня готовність учителя до здійснення екологічної освіти та виховання, формування в учнів екологічної культури.

Одночасно в тісному зв'язку з розробкою проблем екологічної освіти та виховання аналізуються проблеми та стан професійної підготовки вчителя до цієї роботи (Г. Барішнікова, Г. Білявський, Ю. Бойчук, Н. Борисенко, Д.-В. Борони, І. Бузенко, Н. Граматик, В. Гоблик, Ю. Гришаєва, О. Дронова, С. Іващенко, Н. Кужанова, Л. Курняк, А. Львовчкіна, О. Микитюк, Г. Пономарьова, С. Рудишин, І. Січко, С. Скрипник, Е. Сластьоніна, С. Совгіра, Г. Тарасенко, Л. Титаренко, Г. Чайковська, О. Якименко, Г. Ярчук). Науковці досліджують професійні якості майбутніх учителів, зокрема початкової школи, необхідні для формування в учнів екологічної культури (екологічну компетентність, екоцентричний світогляд, екологічну відповідальність тощо), проте недостатньо висвітленими залишаються питання змісту освітніх програм, діагностики готовності студентів до екологічного виховання школярів, форм і методів організації процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування в учнів екологічної культури.

Виявлені недоліки в теорії і практиці підготовки студентів до формування в молодших школярів екологічної культури на сучасному етапі пояснюються наявністю суперечностей між:

- необхідністю підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів та відсутністю системного вивчення цієї проблеми;
- соціальним запитом держави на підготовку майбутнього вчителя початкових класів та низьким рівнем його готовності до формування екологічної культури молодших школярів;
- потребою вищої школи в удосконаленні підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів та недостатньою розробленістю науково-обґрунтованого теоретичного, програмно-змістового й методичного забезпечення цього процесу.

Отже, актуальність проблеми, викликана зазначеними вище суперечностями, її складність і поліаспектність, недостатня розробленість у теорії й практиці зумовили вибір теми дослідження: **«Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження обраної проблеми здійснювалося відповідно до основних напрямів та завдань наукової теми кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського

державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького «Теоретичні основи формування професіоналізму майбутніх педагогів» (державний реєстровий номер 0114U002928), проекту фундаментального дослідження: «Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів» (державний реєстровий номер 0113U000293). Тему затверджено вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 8 від 24.02.2015) та узгоджено на засіданні Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2016).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.

Гіпотеза дослідження. Процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів відбуватиметься більш ефективно в разі дотримання таких педагогічних умов: включення в змістову парадигму підготовки студентів матеріалу екологічного спрямування з метою інтеграції екологічних та психолого-педагогічних знань; використання оптимальних традиційних та інноваційних форм і методів у напрямі активізації аксіологічного потенціалу студентів для актуалізації потреб молодших школярів у природоохоронній діяльності; організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій.

Відповідно до мети й гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати ступінь розробленості проблеми в науковій літературі, розкрити зміст і уточнити значеннєві характеристики ключових понять дослідження.
2. Виокремити критерії, показники та рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.
3. Здійснити діагностику готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.
4. Розробити та апробувати модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.
5. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутнього вчителя початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.

Методи дослідження. З метою перевірки гіпотези дослідження й розв'язання визначених завдань використано такі методи: *теоретичні* – аналіз наукових джерел із проблеми дослідження, що дало змогу визначити об'єкт, предмет, мету дослідження, сформулювати його завдання, уточнити сутність понять «підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів», «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів»; метод моделювання – для розробки моделі підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування

екологічної культури молодших школярів; *емпіричні* – бесіда, спостереження, тестування, анкетування, педагогічний експеримент (пілотажний – для отримання інформації про роботу майбутнього вчителя початкової школи, орієнтованого на формування екологічної культури молодших школярів, констатувальний – для визначення вихідного стану готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів; формувальний для вдосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів за результатами реалізації педагогічних умов); *статистичні* – методи математичної статистики для визначення достовірності отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалася на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Харківської гуманітарно-педагогічної академії Харківської обласної ради. На різних етапах у дослідженні брали участь 342 студенти контрольної й експериментальної груп та 32 викладачі закладів вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше розроблено модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, яка охоплює такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, підходи, принципи); змістово-технологічний (етапи, зміст, форми, методи, технології); діагностично-результативний (критерії, рівні, діагностичний інструментарій, результат); обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів (включення в змістову парадигму підготовки студентів матеріалу екологічного спрямування з метою інтеграції екологічних та психолого-педагогічних знань; використання оптимальних традиційних та інноваційних форм і методів у напрямі активізації аксіологічного потенціалу студентів для актуалізації потреб молодших школярів у природоохоронній діяльності; організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій);

– *уточнено* сутність ключових понять дослідження: «підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів», «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів»; критерії (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, діяльнісно-поведінковий), їх показники та рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів (високий, середній, низький);

– *удосконалено* змістове наповнення освітнього процесу підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Початкова освіта»;

– *подальшого розвитку* набули наукові знання про екологічну культуру особистості молодшого школяра, зміст, форми і методи підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та

впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти методики діагностування рівнів готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, оновленні змісту курсів («Основи природознавства», «Основи землезнавства», «Методика навчання природничої освітньої галузі», «Основи сучасної екології з методикою навчання», «Організація екологічного виховання в початковій школі», «Теорія та методика виховання»), упровадженні спецсеминарів «Екологічна компетентність майбутніх учителів», «Екологічна культура в педагогічній діяльності», «Психолого-педагогічні основи екологічної освіти молодших школярів», «Сучасні методичні системи екологічної освіти молодших школярів»; еколого-психологічних тренінгів, еколого-педагогічних й еколого-орієнтованих проєктів, активізації самостійної роботи майбутнього вчителя початкової школи для отримання знань, умінь та досвіду формування екологічної культури молодших школярів.

Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти при викладанні нормативних та вибіркових навчальних дисциплін, спецсеминарів для підготовки майбутнього вчителя початкової школи; у подальших дослідженнях з теорії та методики професійної освіти. Розроблений критеріально-оцінний апарат може бути рекомендований педагогам для оцінки рівня готовності студентів до екологічного виховання молодших школярів. Оновлені та апробовані в ході дослідження програми екологізованих курсів можуть використовуватися в професійній підготовці студентів закладів вищої освіти, на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-28/199 від 22.01.2020), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/2-1 від 16.01.2020), Харківської гуманітарно-педагогічної академії Харківської обласної ради (довідка № 01-13/26 від 14.01.2020).

Особистий внесок автора. У статті «Концептуальні підходи екологізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів» (у співавторстві з В. Д. Мелаш (2014)) подано характеристику сучасних проблем екологізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів і визначено найбільш істотні концептуальні підходи до його екологізації (внесок автора 65 %), у монографії «Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору» (у співавторстві з Л. Добровольською, І. Третяковою, О. Федоровою (2015)) запропоновано використання виховних заходів (внесок автора 25 %), у статтях «Екологізація культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: напрями координації» (у співавторстві з В. Д. Мелаш, О. В. Гнатів (2016)) обґрунтовано доцільність створення Центру екологізації освіти для формування морально-етичного ставлення до природного навколишнього середовища в професійній діяльності й повсякденному житті майбутніх педагогів (внесок автора 45 %), «Методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах нової української школи» (у співавторстві з В. Д. Мелаш, К. С. Безталанною (2018)) доведено важливість підготовки майбутнього вчителя початкової школи для формування екологічної компетентності

в умовах реформування української школи (внесок автора 37 %), Preparation for future teacher of elementary school to conducting environmental actions (у співавторстві з V. Melash (2018)) обґрунтовується важливість проведення екологічних акцій в умовах реалізації стратегії сталого розвитку людства (внесок автора 62 %), у посібнику «Випереджувальна екологічна освіта для сталого розвитку суспільства» (у співавторстві з В. Д. Мелаш (2018)) схарактеризовано екологічну культуру з погляду невід'ємного компонента та універсальної мети випереджувальної екологічної освіти для сталого розвитку, виокремлено особливості формування екологічної культури молодших школярів у контексті стратегії сталого розвитку, а також надані методики формування екологічної культури молодших школярів засобами еколого-психологічних тренінгів (внесок автора 54 %).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня: міжнародних – «Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення та перспективи» (Мелітополь, 2015), «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (Мелітополь, 2016); «Стратегія якості у промисловості й освіті» (Дніпро-Варна, 2017); Preparation for future teacher of elementary school to conducting environmental actions (Morrisville, 2018); «Розвиток професійної майстерності педагогів в умовах нової соціокультурної реальності» (Тернопіль, 2019), «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2019); *всеукраїнських* – «Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті сучасної освітньої парадигми» (Мукачеве, 2015), «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 2017), «Екологічна стратегія майбутнього: досвід і новації» (Умань, 2017), «Проблеми та перспективи сучасної технологічної, професійної освіти, культури та дизайну» (Полтава, 2017), «Інноваційні педагогічні технології в загальноосвітній школі: теорія та практика» (Умань, 2019).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки і педагогічної майстерності та звітних наукових конференціях Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (2016–2019).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 23 публікаціях автора (6 – у співавторстві), із них: 9 статей відображають основні наукові результати (1 – у зарубіжному фаховому виданні), 11 – апробаційного характеру, 3 – додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (290 найменування, із них 65 – іноземною мовою), 10 додатків на 80 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 337 сторінок, з них 216 сторінок – основний текст. Робота містить 6 рисунків, 58 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку; сформульовано гіпотезу, окреслено методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження, апробацію результатів дослідження, публікації, вказано структуру та

обсяг дисертації.

У першому розділі – *«Теоретичні основи підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів»* – охарактеризовано ступінь розробленості проблеми дослідження; уточнено сутність ключових понять; розкрито зміст та особливості екологічної освіти молодших школярів в аспекті підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Підґрунтям для дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів стали праці багатьох відомих учених.

Означена проблема знайшла своє відображення на теренах нашої країни (К. Борін, А. Войтович, П. Дячук, Т. Завгородня, Т. Кучай, В. Червонецький) та на основі інтеграції зарубіжного досвіду (Р. Бут (R. Booth), М. Коен (M. Cohen), Дж. Фін (J. Fien), М. Хелі (M. Healey), Л. Лего (L. Legault), С. Ойші (S. Oishi), Т. Рук (T. Ruk), М. Рікінсон (M. Rickinson).

Аналіз порівняльної характеристики екологічної освіти в Україні та зарубіжних країнах показав, що в їх освітніх закладах здійснюється міждисциплінарний (інтегративний) підхід до екологічної освіти. Екологізація навчання підтримується на державному рівні, оскільки перевага надається фахівцям зі знанням екологічних аспектів своєї діяльності.

В Україні екологічна освіта є складником сталого розвитку, що передбачає створення принципово нової моделі екологічної освіти (О. Борзик, А. Войтович, О. Деркач, Б. Долинський, І. Малишевська, Н. Пустовіт, С. Рудишин, В. Танська, Ю. Шишкіна та ін.). Науковці обстоюють думку, що екологічна освіта має формуватися як загальнокультурна освіта, побудована на інтеграції природничо-наукових, гуманітарних, технічних дисциплін. Головним результатом сучасної екологічної освіти повинні стати не наукові знання, а переконання, що переходять у практичні дії щодо поліпшення стану навколишнього середовища та містять, поряд зі збереженням біологічного різноманіття, якість навколишнього середовища і здоров'я людини. На цьому тлі, також виокремлено низку проблем: вивчення і збереження місцевих традицій, міжкультурне порозуміння, права людини тощо.

Аналіз робіт з екологічної освіти та виховання дітей засвідчує, що значна частина авторів (Т. Дорошенко, І. Зверев, Г. Зозуля, Н. Ніколенко, Л. Пономаренко, О. Свистак-Яроцька, О. Федій, О. Химинець, М. Хроленко та ін.) зосереджують увагу на проблемах екологічної освіти школярів середньої та старшої ланки.

Організаційно-методичні засади екологічної освіти молодших школярів знайшли відображення в роботах науковців (І. Бабаніна, Т. Буреніна, О. Волохова, Г. Жирська, О. Литвинова, А. Львовчкіна, К. Магрламова, Н. Матвеєва, Н. Мех, В. Мішеченко, Н. Новосельська, О. Ободзинська, Н. Пашевич, В. Тітяєв та ін.).

За результатами аналізу їх праць встановлено, що екологічна освіта характеризується загальнокультурною спрямованістю, орієнтує на широке коло еколого-економічних та соціокультурних проблем, пов'язаних із забезпеченням умов життєдіяльності цивілізації, тому екологічна культура проголошується однією з базових національних цінностей, які формуються в юного покоління.

Науково-методичні основи формування екологічної культури школярів розроблені всебічно та підтверджені розмаїтим фактичним матеріалом

(Г. Білявський, Ю. Бойчук, Т. Вороненко, О. Грошовенко, С. Коробков, О. Рикова, С. Скрипник, Г. Тарасенко, П. Ткаченко, І. Череве, О. Якименко, Г. Ярчук та ін.). Проте системний аналіз дозволяє констатувати відсутність однозначного розуміння змісту й структури екологічної культури та стверджувати, що використання можливостей позашкільної освіти, гурткової роботи з формування цієї якості в дітей є фрагментарним, почасти випадковим.

Проблеми екологічної підготовки майбутніх учителів, формування в них екологічної культури, екологічної компетентності, екоцентричного світогляду, екологічної відповідальності аналізують Н. Борисенко, І. Бузенко, В. Гоблик, Н. Граматик, Ю. Гришаєва, С. Іващенко, С. Люленко, Г. Пономарьова, І. Січко, С. Совгіра, Л. Титаренко, Г. Чайковська та ін.

Маловивченою є підготовка вчителів початкових класів до означеного виду діяльності, хоча її специфіка вивчалася низкою дослідників (О. Біда, Н. Борисенко, Т. Грітченко, О. Грошовенко, Б. Долинський, М. Іскакова, Б. Кабулов, Н. Казанішена, Т. Кучай, В. Мелаш, Т. Мірошниченко, В. Молодиченко, М. Шептуховський). Але в цих роботах проаналізовано лише значення природознавчих дисциплін і суспільно-польової екологічної діяльності в процесі екологічної підготовки студентів.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчує, що екологічна підготовка майбутніх учителів досліджується за такими напрямками: екологічна культура педагогічної праці – визначає мету підготовки студентів, формування ціннісних екологічних орієнтацій особистості, систему екологічних знань і умінь організувати заходи екологічної спрямованості; конкретизації вимог до особистості педагога з урахуванням специфіки його майбутньої діяльності; розкриття компонентів системи підготовки майбутніх учителів до педагогічної роботи з урахуванням основних видів діяльності (навчальної, виховної, дослідницької тощо).

Наявні дослідження проблем підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів ще не дозволяють належним чином визначити теоретичні й технологічні основи формування особистості вчителя як суб'єкта еколого-педагогічної діяльності та його готовності до цієї діяльності.

На основі висвітлення понятійного змісту категорій «культура», «екологічна культура», «екологічна культура особистості», «екологічна культура молодших школярів», «професійна підготовка» визначаємо поняття «підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» як систему цільових, змістових, технологічних параметрів екологічної освіти, спрямованих на становлення професійно-особистісної позиції майбутнього вчителя початкової школи, заснованої на еколого-гуманістичних цінностях, знаннях, уміннях; його здатність сприймати освітній процес в узгодженні педагогічної та екологічної освіти.

«Готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» окреслюємо як інтегральне, цілісне утворення особистості майбутнього вчителя, що містить систему екологічних знань та знань про учнів молодшого шкільного віку як суб'єктів еколого-педагогічної діяльності, умінь і професійно-значущих та особистісних якостей, що дозволяють

ефективно організовувати еколого-педагогічну діяльність дітей початкової школи.

Виокремлено особливості екологічної освіти учнів початкових класів та розкрито її специфіку з урахуванням природи пізнання навколишнього світу молодшими школярами, що вимагає інноваційного підходу до її організації на основі виконання вчителем таких функцій: мотиваційно-спонукальної, освітньої, технологічної, прогностичної, рефлексивної.

Специфічним для вчителя початкової школи є те, що він одночасно залучений до навчальної, виховної, діагностичної, розвивальної, корекційної, контролювальної, оцінювальної, організаторської, консультативної, науково-методичної, пропагандистської та інших видів діяльності, до їх різних форм і методів.

У другому розділі – *«Діагностика готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів»* – здійснено моніторинг підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів; уточнено критерії, показники та рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів; розкрито методiku дослідницько-експериментальної роботи та організації констатувального етапу.

Аналіз навчальних планів та змісту дисциплін освітньої програми за спеціальністю «Початкова освіта» («Основи природознавства», «Теорія та методика виховання», «Методика навчання природничої освітньої галузі», «Основи землезнавства», «Основи сучасної екології з методикою навчання», «Організація екологічного виховання в початковій школі» та ін.) показав, що їх обсяг передбачає вивчення питань екологічного спрямування в низці дисциплін різних циклів. Проте не передбачає цілеспрямованої педагогічно організованої підготовки студентів щодо формування екологічної культури молодших школярів.

Аналіз підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів виявив певні недоліки: в професійній підготовці студентів вивченню питань теорії та методики екологічного виховання приділяється неналежна увага; серед форм організації навчального процесу переважають традиційні форми (лекції і практичні заняття) репродуктивного характеру; не використано потенціал екології як інтегрованої науки; не в повному обсязі задіяний ресурс психолого-педагогічних дисциплін для екологічної підготовки вчителів початкових класів.

На основі аналізу поглядів науковців на структуру готовності майбутніх учителів до професійної діяльності з екологічних позицій (І. Бузенко, О. Грошовенко, В. Захаров, І. Зверев, С. Іващенко, С. Коробков, Т. Кропочева, Н. Кужанова, Н. Пашевич, С. Скрипник, В. Танська та ін.) та проведеного моніторингу, виокремлено три критерії готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, діяльнісно-поведінковий.

Кожен із них має певний набір показників: мотиваційно-ціннісний критерій (інтерес до еколого-педагогічної діяльності; усвідомлення особистісно-значущої позиції у вирішенні екологічних проблем і проблем екологічної освіти; наявність соціально й особистісно значущих мотивів екологічної діяльності; система ціннісних орієнтацій, ставлень і настановлень особистості, заснованих на розумінні

самоцінності світу природи та її багатогранній значущості для суспільства й людської спільноти тощо); пізнавально-когнітивний (повнота, глибина, обсяг, міцність і усвідомленість екологічних знань про різноманіття об'єктів природи, екологічні цінності й норми, соціальні форми поведінки в природі, види екологічної діяльності, зміст, методи й форми організації екологічної діяльності молодших школярів тощо); діяльнісно-поведінковий (активність і самостійність у ставленні до навколишнього природного середовища засобами оволодіння екологічними діями і вміннями, що лежать в основі еколого-педагогічної діяльності та виявляються в екологічній поведінці і вчинках; сформованість особистих стратегій гуманної взаємодії з природою; адекватне використання в освітньому процесі початкової школи різноманітних методик і технологій екологічної освіти тощо). На основі визначених критеріїв та показників схарактеризовано рівні готовності майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів: високий, середній та низький.

З метою встановлення реального рівня підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів організовано констатувальний експеримент, для здійснення якого розроблено програму проведення діагностики, визначено обсяг вибірки, дібрано статистичні критерії оцінки результатів експерименту.

Для діагностики готовності майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм використано методики: самооцінки особистості студента (на основі Атласу особистісних рис А. Шмельова), діагностики самооцінки психічних станів (за Г. Айзенком), діагностики рівня емпатичних здібностей, адаптованої для студентів (В. Бойко), самооцінки професійної мотивації (адаптована Н. Фетискіним), «Характеристика екологічних уявлень», «Самооцінка ставлення до природи», «Мої бажання», вербальна асоціативна методика «Езоп» (В. Ясвін, С. Дерябо), анкета «Мої життєві цінності», опитувальник «Натурафіл», опитувальник «Я і навколишній світ», тести «Екологічна культура школярів та студентів», «Екологічна культура майбутніх учителів початкових класів».

Готовність майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів за пізнавально-когнітивним критерієм вивчалася за методиками: тест для визначення сформованості екологічних знань, тест для перевірки готовності майбутнього вчителя до організації позаурочної діяльності молодших школярів еколого-орієнтованої спрямованості, тест-комплект «Методика навчання природничої освітньої галузі».

Із метою перевірки рівня готовності майбутнього вчителя початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів за діяльнісно-поведінковим критерієм обрано методики: опитувальник із визначення сформованості еколого-професійних умінь, тест «Образ світу» (модифікація Е. Романової, О. Потьомкіної), тест «Салон природи», завдання на навчальну та виробничу (педагогічну) практику.

Для рейтингового тестування розроблена комплексна анкета, що складається з запитань, відповіді на які відображають рівень сформованості критеріїв особистості: рівень знань (пізнавально-когнітивний критерій); ставлення респондентів до

проблем охорони природи (мотиваційно-ціннісний критерій); готовність респондентів до природоохоронної діяльності (діяльнісно-поведінковий критерій).

За результатами констатувального експерименту встановлено переважаючий низького рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів. Недоліками, які призвели до такого рівня готовності, є: несформовані екологічні знання про взаємозв'язки в природному середовищі, між природою та суспільством; несформовані вміння бережливого ставлення до природи; слабкий розвиток морально-естетичних, гуманних мотивів її охорони. Причинами цього визначено: недостатню увагу до екологічної освіти та формування уявлень про еколого-педагогічну діяльність у школі; слабку орієнтацію змісту освіти, відсутність факультативів, спецсеминарів, спрямованих на підготовку студентів до формування в молодших школярів екологічної культури; відсутність науково-обґрунтованих методичних рекомендацій.

У третьому розділі – *«Експериментальна робота з перевірки ефективності підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів»* – розроблено модель, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів; розроблено програму та методіку організації формувального експерименту, здійснено інтерпретацію результатів дослідницько-експериментальної роботи.

Запропоновано модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, що охоплює такі блоки та їх складники: методологічно-цільовий (мета, завдання, підходи, принципи), змістово-технологічний (етапи, зміст, форми, методи, технології), діагностично-результативний (критерії, рівні, діагностичний інструментарій, результат). Розроблена модель подана на рисунку 1.

Розроблено програму формувального експерименту, що містила три етапи: адаптаційно-пропедевтичний, організаційно-накопичувальний, практично-прогностичний. Їх проходження передбачало виконання завдання: у ході формувального експерименту реалізувати педагогічні умови: включення в зміст підготовки студентів матеріалу екологічного спрямування з метою інтеграції екологічних та психолого-педагогічних знань; використання оптимальних традиційних та інноваційних форм і методів у напрямі активізації аксіологічного потенціалу студентів для актуалізації потреб молодших школярів у природоохоронній діяльності; організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій. Перша педагогічна умова реалізовувалась упродовж адаптаційно-пропедевтичного етапу в межах навчальних дисциплін («Основи природознавства», «Основи землезнавства», «Методика навчання природничої освітньої галузі», «Основи сучасної екології з методикою навчання», «Організація екологічного виховання в початковій школі», «Теорія та методика виховання») та спецсеминару «Екологічна компетентність майбутніх учителів».

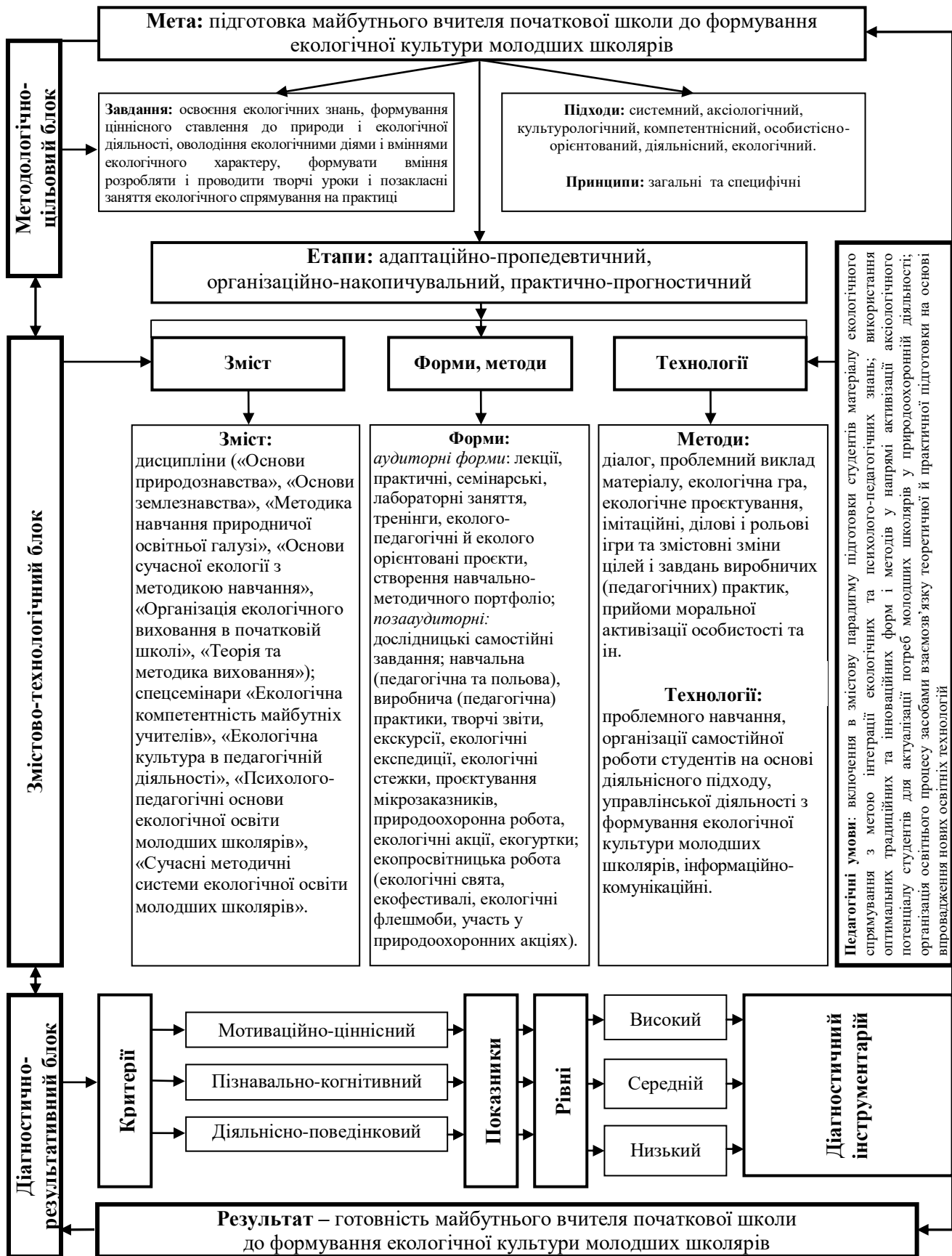

Рис. 3.1. Модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів

Практична частина підготовки передбачала опанування технологіями екологічної освіти, взаємодії з природними об'єктами, іншими людьми на позиціях конгруентності та емпатійності, участь у дискусіях, тренінгах, соціологічних опитуваннях тощо. Програма позааудиторних занять містила: розробку проєктів (екологічна оцінка ландшафту, екосистеми тощо), проведення екологічної просвіти населення (екологічні акції). Дослідницька діяльність студентів містила дослідницьку роботу на практиці, проведення соціологічних опитувань населення та екологічного моніторингу. Її результатом стали реальні дії щодо захисту природного об'єкта, обґрунтування необхідності природоохоронних заходів, розробка маршруту екологічної стежини.

Реалізація другої педагогічної умови здійснювалася під час організаційно-накопичувального етапу в ході аудиторних занять (проблемні лекції та семінари, тематичні дискусії (круглий стіл, конференція), презентація, лабораторні досліди, груповий тренінг)), та позааудиторної діяльності (екологічні акції, екологічний рух, природоохоронні заходи, екскурсії, подорожі, екологічна стежина, театралізовані заходи). У ході реалізації цієї умови застосовано рольові та імітаційні ігри, моделювання педагогічних ситуацій на практичних та семінарських заняттях; форми, методи і прийоми екологічного виховання молодших школярів. Іншими формами цієї діяльності була практика з виховної роботи та практика пробних уроків, у ході яких студенти застосовували знання і вміння з проблеми формування екологічної культури молодших школярів. На цьому етапі впроваджено спецсемінари «Екологічна культура в педагогічній діяльності» та «Психолого-педагогічні основи екологічної освіти молодших школярів».

Третя педагогічна умова реалізовувалась у ході практично-прогностичного етапу. Серед основних технологій, що оптимізують процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, обрано технологію проблемного навчання, технологію організації самостійної роботи студентів на основі діяльнісного підходу, технологію управлінської діяльності з формування екологічної культури молодших школярів, інформаційно-комунікаційні.

На цьому етапі оцінювалися можливості й ефективність використання розробленого комплексу завдань і вправ, виявлявся оптимальний варіант послідовності й методики їх виконання. На відміну від перших двох етапів, на цьому етапі увага приділялася завданням на активізацію рефлексії студентів, оволодіння прийомами й методами формування екологічної культури молодших школярів, методами діагностики результатів своєї професійної діяльності (педагогічна практика, навчально-дослідницька діяльність). Наразі впроваджено спецсемінар «Сучасні методичні системи екологічної освіти молодших школярів». На цьому етапі досліджувалися можливості таких організаційних форм, як екологічний табір, практикум, експедиція.

За результатами формувального експерименту доведено наявність високого рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів в експериментальних та середнього рівня – в контрольних групах за усіма критеріями.

Різниця в контрольній групі між мотиваційно-ціннісним та пізнавально-

когнітивним критеріями складає 5,0 %, діяльнісно-поведінковим – 2,4 %, у експериментальній групі відповідно 4,0 %, 4,4 %. Різниця між рівнями готовності студентів до формування екологічної культури молодших школярів між експериментальною й контрольною групами за мотиваційно-ціннісним критерієм склала – 18,4 %, пізнавально-когнітивним – 17,4 %, діяльнісно-поведінковим – 20,4 %.

Між рівнями готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів у контрольній та експериментальній групах існує значна різниця, що склала за високим рівнем – 33,4 %, середнім – 2,8 %, низьким – 30,6 % (таблиця 1).

Таблиця 1

Динаміка рівнів готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів (за результатами констатувального та формувального експериментів)

Рівні	Констату- вальний експеримент	Форму- вальний експеримент	Приріст	Констату- вальний експеримент	Форму- вальний експеримент	Приріст
	Контрольна група			Експериментальна група		
Високий	4 (2,5 %)	21 (13,0 %)	10,5	5 (2,8 %)	84 (46,7 %)	43,9
Середній	70 (43,2 %)	79 (48,8 %)	5,6	76 (42,2 %)	81 (45,0 %)	2,8
Низький	88 (54,3 %)	62 (38,2 %)	16,1	99 (55,0 %)	15 (8,3%)	46,7

У контрольній групі високий рівень готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів зріс порівняно із констатувальним етапом на 10,5 %; середній – на 5,6 %; низький зменшився – на 16,1 % після проведення формувального експерименту. В експериментальній високій рівень готовності зріс на 43,9 %; середній – 2,8 %; низький зменшився на 46,7 %.

Для визначення статистичної достовірності середніх значень рівнів готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів у контрольній і експериментальній групах обчислювали t-критерій Стьюдента. Для перевірки вірогідності одержаних результатів використовувався критерій Пірсона χ^2 (хі-квадрат).

Розрахунки свідчать, що відмінність розподілів студентів за рівнями готовності контрольної й експериментальної груп статистично достовірна на кінець експерименту. Це означає, що за період експериментального навчання спочатку подібні групи стали значно відрізнятися одна від одної до кінця експерименту.

У ході здійснення інтерпретації результатів дослідження виявлено зміну рівнів готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів контрольної групи із низького на середній, у експериментальній – із низького на високий.

Порівняння даних на початок і кінець експерименту показують, що спостерігаються істотні відмінності в рівнях готовності студентів контрольної й експериментальної груп. В експериментальній групі кількість студентів з високим рівнем вища, ніж у контрольній. Зміни в контрольній групі відбулися теж, хоча не такі помітні, як в експериментальній, де проводилася систематична, спеціально організована робота, спрямована на підготовку майбутніх учителів початкових

класів до формування екологічної культури молодших школярів.

Усі викладені вище результати зіставлення початкового та заключного рівнів готовності майбутніх учителів до формування екологічної культури молодших школярів, зокрема результати статистичного аналізу, доводять, що розроблені педагогічні умови забезпечують ефективну підготовку студентів до формування названого феномену в учнів; підтверджують правильність гіпотетичних припущень, висунутих на початку дослідження й правомірність висновків, що випливають із аналізу ходу й результатів дослідження.

Отже, завдання, поставлені в дослідженні, вирішені, висунута гіпотеза доведена, мета дослідження досягнута.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладено результати теоретичного узагальнення й розв'язання завдань підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, що дозволило обґрунтувати модель забезпечення цього процесу, визначити та експериментально перевірити педагогічні умови. Результати наукового пошуку послугували підставою для низки аргументованих висновків:

1. Проведений аналіз здобутків із проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів у науковій літературі показав, що значну частину праць присвячено окремим питанням і напрямам організації цього процесу, зокрема: освіті в інтересах сталого розвитку, взаємодії людини і природи, моделям екологічної освіти; цілям, завданням, змісту, формам і методам екологічної освіти молодших школярів, модернізації сучасної початкової школи, розвитку екологічної культури, екологічній освіті майбутніх учителів, формуванню в них екологічної культури, екологічної компетентності, екоцентричного світогляду, екологічної відповідальності.

Особливу увагу приділено особливостям формування в учнів молодших класів екологічної культури в контексті діяльності вчителя початкової школи (навчальної, виховної, діагностичної, розвивальної, корекційної, контролювальної, оцінювальної, організаторської, консультативної, науково-методичної, пропагандистської та ін.), її різним формам і методам. Проте ще не створені оптимальні умови для розвитку особистості вчителя, здатного організувати екологічну освіту, здійснювати еколого-педагогічну діяльність на творчому рівні.

Аналіз термінологічного апарату дослідження дозволив уточнити сутність ключових понять.

«Підготовку майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» кваліфікуємо як систему цільових, змістових, технологічних параметрів екологічної освіти, спрямованих на становлення професійно-особистісної позиції майбутнього вчителя початкової школи, заснованої на еколого-гуманістичних цінностях, знаннях, уміннях; його здатність сприймати освітній процес в узгодженні педагогічної та екологічної освіти.

«Готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів» визначаємо як інтегральне, цілісне утворення особистості майбутнього вчителя, що містить систему екологічних знань

та знань про учнів молодшого шкільного віку як суб'єктів еколого-педагогічної діяльності, умінь і професійно-значущих та особистісних якостей, що дозволяють ефективно організувати еколого-педагогічну діяльність дітей початкової школи.

2. Виокремлено критерії готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів та їх показники: мотиваційно-ціннісного (інтерес до еколого-педагогічної діяльності; усвідомлення особистісно-значущої позиції у вирішенні екологічних проблем і проблем екологічної освіти; наявність соціально й особистісно значущих мотивів екологічної діяльності; система ціннісних орієнтацій, ставлень і настановлень особистості, заснованих на розумінні самоцінності світу природи та її багатогранній значущості для суспільства й людської спільноти тощо); пізнавально-когнітивного (повнота, глибина, обсяг, міцність і усвідомленість екологічних знань про різноманіття об'єктів природи, екологічні цінності й норми, соціальні форми поведінки в природі, види екологічної діяльності, зміст, методи і форми організації екологічної діяльності молодших школярів тощо); діяльнісно-поведінкового (активність і самостійність у ставленні до навколишнього природного середовища засобами оволодіння екологічними діями і вміннями, що лежать в основі еколого-педагогічної діяльності та виявляються в екологічній поведінці і вчинках; сформованість особистих стратегій гуманної взаємодії з природою; адекватне використання в освітньому процесі початкової школи різноманітних методик і технологій екологічної освіти тощо). На основі визначених критеріїв та показників схарактеризовано рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів: високий, середній та низький.

3. Здійснено діагностику готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, що містила аналіз стану підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів та дослідження ставлення різних категорій респондентів (школярів, студентів, учителів, викладачів) до екологічної проблематики й проблеми формування екологічної культури, ставлення до досвіду розв'язання завдань екологічної освіти, до різних механізмів формування екологічної культури. Результати пілотажного етапу виявили певні недоліки: в професійній підготовці студентів вивченню питань теорії та методики екологічного виховання приділяється мало уваги; державний освітній стандарт початкової освіти не передбачає цілеспрямованої, педагогічно організованої підготовки студентів до формування екологічної культури учнів початкової школи; серед форм організації навчального процесу переважають традиційні форми (лекції та практичні заняття) репродуктивного характеру; не використано потенціал екології як інтегрованої науки; не в повному обсязі задіяно ресурси психолого-педагогічних дисциплін для екологічної підготовки вчителів початкових класів.

Із метою розроблення моделі та обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів проведено констатувальний експеримент, результати якого показали низький рівень їх готовності. З'ясовано його причини, до складу яких належать: недостатня увага до екологічної освіти та формування уявлень про еколого-педагогічну діяльність у школі; неналежна організація змісту освіти,

зокрема відсутність факультативів, спецсемінірів, спрямованих на підготовку студентів до формування в молодших школярів екологічної культури; відсутність науково-обґрунтованих методичних рекомендацій із підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування екологічної культури молодших школярів.

4. Розроблено та апробовано модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, що охоплює такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, підходи, принципи); змістово-технологічний (етапи, зміст, форми, методи, технології); діагностично-результативний (критерії, рівні, діагностичний інструментарій, результат).

5. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів.

Перша педагогічна умова – включення в змістову парадигму підготовки студентів матеріалу екологічного спрямування для інтеграції екологічних та психолого-педагогічних знань, реалізовувалась у ході адаптаційно-пропедевтичного етапу в межах навчальних дисциплін («Основи природознавства», «Основи землезнавства», «Основи сучасної екології з методикою навчання», «Організація екологічного виховання в початковій школі», «Теорія і методика виховання», «Методика навчання природничої освітньої галузі») та спецсемінару «Екологічна компетентність майбутніх учителів».

Реалізація другої педагогічної умови – використання оптимальних традиційних та інноваційних форм і методів у напрямі активізації аксіологічного потенціалу студентів для актуалізації потреб молодших школярів у природоохоронній діяльності здійснювалася під час організаційно-накопичувального етапу в ході аудиторної (проблемні лекції та семінари, тематичні дискусії (круглий стіл, конференція), презентація, лабораторні досліди, груповий тренінг), та позааудиторної діяльності (екологічні акції, екологічний рух, природоохоронні заходи, екскурсії, експедиції, подорожі, екологічна стежина, театралізовані заходи). Наразі впроваджено спецсемінари «Екологічна культура в педагогічній діяльності», «Психолого-педагогічні основи екологічної освіти молодших школярів».

Третя педагогічна умова – організація освітнього процесу засобами взаємозв'язку теоретичної й практичної підготовки на основі впровадження нових освітніх технологій – реалізовувалась упродовж практично-прогностичного етапу. Серед основних технологій, що оптимізують процес підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, обрано: технологію проблемного навчання, технологію організації самостійної роботи студентів на основі діяльнісного підходу, технологію управлінської діяльності з формування екологічної культури молодших школярів, інформаційно-комунікаційні. Застосовано комплекс завдань і вправ, методів і прийомів, спрямованих на формування екологічної культури школярів в період педагогічної практики. Запропоновано такі організаційні форми, як екологічний табір, практикум, експедиція. Упроваджено спецсемінар «Сучасні методичні системи екологічної освіти молодших школярів».

Ефективність педагогічних умов доведено результатами формувального

експерименту: збільшилася кількість студентів із високим і середнім рівнями готовності та зменшилася кількість студентів із низьким в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі аналогічний показник істотно не збільшився. Результати дослідження свідчать про динамічні позитивні зміни рівнів готовності до формування екологічної культури молодших школярів серед студентів експериментальних груп під впливом запропонованих нововведень.

Результат реалізації педагогічних умов підтверджує їх ефективність і дозволяє зробити висновок про перспективи та можливості рекомендувати їх для впровадження в практику закладів вищої освіти.

Проведене дослідження розкриває лише один із аспектів складної й різнопланової проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів. Перспективу для подальших досліджень можуть складати такі напрями, як забезпечення наступності в технології формування екологічної культури учнів початкової школи, оптимізація професійної підготовки майбутніх учителів-предметників закладів загальної середньої освіти, орієнтованої на результативність та діяльнісний підхід до екологічної освіти й виховання учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Варениченко А. Б., Мелаш В. Д. Концептуальні підходи екологізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань, 2014. Вип. 10, Ч. 1. С. 83–87.
2. Варениченко А. Б., Мелаш В. Д., Гнатів О. В. Екологізація культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: напрями координації. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер. Педагогіка*. Мелітополь, 2016. № 1(16). С. 163–167.
3. Варениченко А. Б. Необхідність підготовки майбутнього вчителя до формування екологічної культури молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5(59). С. 86–92.
4. Варениченко А. Б. Структурні компоненти професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. Миколаїв, 2017. № 1(56). С. 36–39.
5. Варениченко А. Б. Педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до формування екологічної культури молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2017. № 6(149). С. 148–152.
6. Варениченко А. Б., Мелаш В. Д., Безталанна К. С. Методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної компетентності в умовах нової української школи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер.: педагогічні науки*. Чернігів, 2018. Вип. 151. Т. 1. С. 262–266.
7. Варениченко А. Б. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до впровадження тренінгових технологій у новій українській школі. *Освітній*

простір України. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2018. Вип. 14. С. 64–69.

8. Варениченко А. Б. Методична підготовка вчителя початкової школи до організації та проведення екологічних акцій в умовах Нової української школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* Київ – Вінниця, 2019. Вип. 53. С. 19–23.
9. Varenychenko A. B. (2019). Preparing future teachers for fostering a human attitude of primary schoolchildren towards living nature. *World science. Multidisciplinary Scientific Edition*, 4 (44) 3, 4–8.

Наукові праці,

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Варениченко А. Б. Формування ціннісного ставлення до природи дітей початкової школи засобами української художньої літератури. *Людиновимірність гармонізації культурно-освітнього простору майбутніх педагогів: наукові досягнення та перспективи:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 червня 2015 р.). Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 195–197.
11. Варениченко А. Б. Формування екологічної етики в майбутніх учителів початкової школи. *Актуальні проблеми навчання і виховання в контексті сучасної освітньої парадигми:* зб. тез доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (22–24 жовт. 2015 р.). Мукачево: МДУ, 2015. С. 48–51.
12. Варениченко А. Б. Формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної праці. *Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (3–4 червня 2016 р.). Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2016. Ч. II. С. 32–34.
13. Варениченко А. Б. Технологія формування екологічної культури в молодших школярів. *Педагогіка здоров'я:* зб. наукових праць VII Всеукр. наук.-практ. конф. (7–8 квіт. 2017 р.). Чернігів, 2017. Т. 2. С. 19–21.
14. Варениченко А. Б. Підготовка майбутнього вчителя до формування екологічної культури молодших школярів. *Екологічна стратегія майбутнього: досвід і новації:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 берез. 2017 р.). Умань: Сочінський М. М., 2017. С. 24–26.
15. Варениченко А. Б. Екологічна культура як очікуваний результат випереджувальної екологічної освіти для сталого розвитку. *Стратегія якості у промисловості і освіті:* матеріали XIII Міжнар. конф. (5–8 червня 2017 р.). Дніпро – Варна, 2017. Т. 2. С. 261–264.
16. Варениченко А. Б. Підготовка еколого-орієнтованого майбутнього вчителя початкової школи. *Проблеми та перспективи сучасної технологічної, професійної освіти, культури та дизайну:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (15 травня 2017 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. С. 190–193.
17. Varenychenko A. B., Melash V. D. (2018). Preparation for future teacher of elementary school to conducting environmental actions. *Proceedings of XVIII*

- International scientific conference «Theory and practice»*. Morrisville, Lulu Press, 87–91.
18. Варениченко А. Б. Виховний потенціал екологічних казок у початковій школі. *Інноваційні педагогічні технології в загальноосвітній школі: теорія та практика (для студентів)*: матеріали Всеукр. студ. конф. Умань, 2019. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/> (дата звернення: 22.02.2019).
 19. Варениченко А. Б. Підготовка майбутнього вчителя до здійснення еколого-естетичного виховання молодших школярів. *Розвиток професійної майстерності педагогів в умовах нової соціокультурної реальності*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 квіт. 2019 р.). Тернопіль: Тайп, 2019. Ч. 1. С. 72–75.
 20. Варениченко А. Б. Особливості формування екологічних цінностей у молодших школярів нової української школи. *Сучасний рух науки*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (2–3 грудня 2019 р.). Дніпро, 2019. Т. 1. С. 200–205.
Наукові праці,
які додатково відображають наукові результати дисертації
 21. Добровольська Л. П., Третякова І. С., Федорова О. В. Значення морально-етичного вектора в сучасній екологічній освіті майбутнього педагога. *Духовний світ особистості майбутнього педагога в умовах екологізації культурно-освітнього простору*: монографія. Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 177–185.
 22. Варениченко А. Б. Формування ціннісного ставлення до природи на уроках милування. *Еврика*. 2015. № 1(1). С. 14–17.
 23. Варениченко А. Б., Мелаш В. Д. Випереджувальна екологічна освіта для сталого розвитку: теорія та практика: навч. посіб. Рига, 2018. 72 с.

АНОТАЦІЇ

Варениченко А. Б. «Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь, 2020. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2020.

У дисертації викладено результати теоретичного узагальнення й розв’язання проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів. Уточнено сутність понять: «підготовка майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів», «готовність майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів».

Виокремлено критерії готовності майбутнього вчителя початкової школи в аспекті формування екологічної культури молодших школярів та їх показники: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-когнітивний, діяльнісно-поведінковий. На основі визначених критеріїв та показників схарактеризовано рівні готовності майбутнього вчителя початкової школи щодо формування екологічної культури

молодших школярів: високий, середній та низький.

Розроблено та апробовано модель підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів, яка охоплює такі блоки: методологічно-цільовий (мета, завдання, підходи, принципи); змістово-технологічний (етапи, зміст, форми, методи, технології); діагностично-результативний (критерії, рівні, діагностичний інструментарій, результат).

Визначено й зреалізовано педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування екологічної культури молодших школярів. Ефективність педагогічних умов доведено результатами формувального експерименту: в студентів експериментальної групи виявлено більш високі показники рівнів готовності до формування екологічної культури молодших школярів порівняно з контрольною.

Ключові слова: екологічна культура, майбутній учитель початкової школи, молодші школярі, професійна підготовка, екологічна освіта, екологічне виховання, готовність до формування екологічної культури.

Varenychenko Anastasiia Borysivna “Training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils”. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 “Theory and Methods of Professional Education”. Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Melitopol, 2020. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman 2020.

The dissertation presents the results of theoretical generalization and solution of the issue of training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils.

The essence of the concepts “culture”, “ecological culture”, “ecological culture of personality”, “ecological culture of elementary school pupils”, “professional training”, “training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils”, “readiness of the future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils” was specified.

We qualify training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils as a system of target, meaningful, technological characteristics of ecological education aimed at forming a professional and personal position of future elementary school teacher based on ecological and humanistic values, knowledge and skills; his ability to perceive the educational process in coordination between pedagogical and ecological education.

The readiness of the future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils is defined as an integral, holistic creation of the future teacher’s personality, which contains a system of environmental knowledge and knowledge about elementary school pupils as subjects of environmental and pedagogical activities, skills and professionally significant personal qualities, which allow teacher to organize effectively the ecological and pedagogical activities of elementary school pupils.

Diagnosis of readiness of the future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils that contained the analysis of the status of

training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils and research of attitude of various categories of respondents (school children, students, teachers and lecturers) to ecological issues and problem of ecological culture formation, attitude to the experience of solving problems of ecological education, to different mechanisms of formation of ecological culture. The ascertaining experiment was organized, the results of which showed a low level of readiness of elementary school pupils. The reasons for the low level of their readiness for the formation of ecological culture are the following: insufficient attention to environmental education and formation of concepts about environmental and pedagogical activities in school; improper organization of the content of education, in particular the lack of optional courses, special seminars aimed at preparing students for the formation of environmental culture in elementary school pupils; lack of scientifically grounded methodical recommendations on training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils.

The criteria of readiness of the future elementary school teacher through the lens of formation of ecological culture of elementary school pupils and their indicators such as motivational and valuable, educational and cognitive, active and behavioral are specified. Based on the defined criteria and indicators, the levels of readiness of the future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils such as high, medium and low are characterized.

A model of training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils has been developed and tested. The model covers the following blocks: the methodological and purpose-oriented (the purpose, tasks, approaches, principles); the content and technological (stages, content, forms, methods, technologies); the diagnostic and resulting (criteria, levels, diagnostic tools, result).

The pedagogical conditions of training future elementary school teacher for the formation of ecological culture of elementary school pupils are defined and realized: introduction of the material of ecological direction into content paradigm of students' training for integration of ecological, psychological and pedagogical knowledge; use of optimal traditional and innovative forms and methods in the direction of activation of axiological potential of students for actualization of needs of elementary school pupils in nature protection activity; organization of the educational process by means of interrelation of theoretical and practical training on the basis of introduction of new educational technologies. The effectiveness of pedagogical conditions is proved by the results of the formative experiment: the students of the experimental group showed higher levels of readiness for the formation of ecological culture of elementary school pupils compared to the control group.

Prospects for the further researches can be such areas as ensuring continuity in the technology of forming the ecological culture of elementary school pupils, optimizing training of future teachers of secondary schools, focused on effectiveness and activity approach to ecological education and environmental education of pupils.

Key words: ecological culture, future elementary school teacher, elementary school pupils, professional training, ecological education, environmental education, readiness to form ecological culture.

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 25.05.2020 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 0,9

Тираж 120 прим. Замовлення № 1019

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19, вул. Садова, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 3-51-33, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavi008@gmail.com

vizavisadova@gmail.com